

Fai 'e Silvia H. Allred

Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesiteni Lahi 'o e Fine'ofá

Ko e Uho 'o e Tu'unga Fakaākongá

I he taimi 'oku hoko ai e 'ofá ko e tefito 'i mo 'oni 'okú ne tataki 'etau tokanga 'i 'a e ni'ihī kehé, 'oku hoko leva 'etau tokoni kiate kinautolú ko hono ngāue 'i ia 'o e ongoongolelei.

Talu mei he kamata'angá, mo hono ako 'i mai 'e he 'Eikí 'oku fie ma'u e loto tahá mo e fakakaukau tahá ke tau hoko ko Hono kakai.¹ Ne fakamatala 'i foki 'e he Fakamo'uí ko e ua 'o e ongo fekau lahi 'i he fonó ko e, "Ofa [ki he 'Eiki] ko ho 'Otuá 'aki ho laumālié kotoa, mo ho'o mo'uí kotoa, mo ho lotó kotoa," pea "'ofa ki ho kaungá'apí 'o hangē pē ko koé."² Faka'osí, hili ha taimi nounou mei hono fokotu'u 'o e Siasí, ne fekau 'i 'e he 'Eikí 'a e kāingalotú ke "'a'ahi ki he masivá pea mo e faingata'a'ia pea tokoni ki honau fakafiemālié 'i."³

Ko e hā nai e kaveinga 'oku faitatau ai e ngaahi fekaú ni kotoa? Ko e pau ko ia ke tau fe'ofa'aki mo fetokoni'akí. Ko e uho mo'oni 'eni 'o e tu'unga fakaākongá 'i he Siasí mo'oni 'o Sīsū Kalaisí.

I he 'etau fakamanatua e ta'u 75 'o e polokalama uelofea 'o e Siasí, 'oku fakamanatu mai ai e ngaahi taumu'a 'o e uelofea 'a ia 'okú ne tokoni 'i e kāingalotú ke nau tokoni ke nau mo'uī fakafalala pē kiate kinautolu, tokoni 'i 'a e masivá mo e faingata'a'ia, pea mo fai ha tokoni. Kuo fokotu'utu'u 'e he Siasí 'a 'ene ngaahi ma'u'anga

tokoní ke tokoni 'i e kāingalotú ke nau tokonaki fakatu'asino, fakalaumālie, fakasōsiale mo fakaeloto ma'á e lelei 'a kinautolú, honau fāmilí mo e ni'ihī kehé. 'Oku ma'u 'e he lakanga ko e pīsopé ha fekau makehe ke tokanga 'i 'a e masivá mo e faingata'a'ia pea ke tokanga 'i 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni ko ia ma'á e kāingalotú 'i hono uōtí. 'Oku tokoni 'i ia 'i he 'ene ngāue 'e he ngaahi kōlomu 'o e lakanga fakataula-'eikí, Fine'ofá kae tautautefito ki he kau faiako faka'apí mo e faiako 'a'ahí.

Kuo hoko ma'u pē 'a e Fine'ofá ko e kongá mahu'inga 'o e uelofea. 'I hono fokotu'u 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'a e Fine'ofá 'i he 1842, na'á ne pehē ki he kau fafiné, "Ko e kamata-'anga 'eni 'o ha ngaahi 'aho lelei ange ma'á e masivá mo e faingata'a'ia."⁴ Na'á ne fakamatala ki he kau fafiné ko e taumu'a 'o e kautahá ke "fakafiemālie 'i 'a e paeá, faingata'a'ia, 'a e uitouú mo e tamai maté, pea mo fakahoko 'a e ngaahi taumu'a 'ofa kotoa pē. . . . Te nau lilingi ha lolo mo ha uaine ki he loto kuo kafo 'o e faingata'a'ia; te nau holoholo 'i 'a e lo'imata 'o e tamai maté pea mo fakafiefia 'i 'a e loto 'o e uitouú."⁵

Na'á ne toe pehē 'e hanga 'e he kautahá, "'o ue' 'i 'a e kau tangatá ke nau fai ha ngaahi ngāue lelei 'i hono tokanga 'i e masivá—feinga ke fai ha ngāue 'ofa pea mo tokanga 'i 'enau ngaahi fie ma'ú—[ke] tokoni 'o fakatonutonu mo fakamālohia e fa'unga lelei 'o e kakai 'o e koló."⁶

'Oku kau fakataha e hou'eiki tangata mo fafine 'o e Siasí he 'ahó ni 'i hono 'oatu e fakafiemālie kiate kinautolu 'oku faingata'a'ia. 'Oku 'oatu 'e he kau ma'u lakanga fakataula-'eikí ha poupu mahu'inga kiate kinautolu 'oku fie ma'u ha tataki fakalaumālie mo ha tokoní. 'Oku faitāpuékina 'e he kau faiako faka'apí 'oku ue' 'i fakalaumālie 'a e mo'ui e kakaí pea 'oatu mo e ngaahi tāpuaki 'o e ongoongolelei ki he fāmilí kotoa pē. Makehe mei aí, 'oku nau foaki honau iví mo e talēnití 'i ha ngaahi founga kehe 'o hangē ko hono tokoni 'i 'o ha fāmilí 'oku fie ma'u ke monomono honau 'apí, tokoni 'i hono fetukutuku ha fāmilí pe ko hono tokoni 'i ha tangata ke kumi ha'ane ngāue.

'Oku 'a'ahi e kau palesiteni Fine'ofá ki he ngaahi 'apí ke vakai 'i e ngaahi fie ma'ú ma'á e pīsopé. 'Oku tokanga 'i mo tauhi 'e he kau faiako 'a'ahi 'oku ue' 'i fakalaumālie 'a e kau fafiné mo honau fāmilí. Taimi lahi ko kinautolu 'oku nau fuofua 'i aí ke tokoni 'i he taimi 'o e fie ma'u fakavavevavé. 'Oku foaki 'e he kau Fine'ofá ha me'a-tokoni, fai ha tokoni 'ofa pea 'oatu ma'u pē ha poupu 'i he ngaahi taimi 'o e faingata'a.

Kuo fiefia ha kāingalotú tokolahi 'o e Siasí 'i he māmaní he kuohilí pea 'oku totonu ke nau fiefia he taimí ni 'i he ngaahi faingamālie ke tokoni ki he ni'ihī kehé. 'Oku 'oatu 'e he 'etau ngāue fakatahá ha fakafiemālie kiate kinautolu 'oku masivá, fiekaia, mamahí pe loto hoha'á 'o fakahaofi ai e ngaahi laumālie.

'Oku 'atá ki he pīsope kotoa pē 'a e fale tuku'anga koloa 'a e 'Eikí 'a ia kuo fokotu'u 'i hono "foaki 'e he kāingalotú faivelengá ki he pīsopé 'a honau taimí, ngaahi talēnití, ngaahi pōto fakangāué, 'ofá, ngaahi nāunaú, mo e ngaahi me'a fakapa'angá ke tokoni 'i 'a e masivá mo langa hake 'a

e pule'anga 'o e 'Otuá 'i he māmaní.”⁷
 'E lava ke tau foaki kotoa ki he fale
 tuku'anga koloa 'a e 'Eikí 'i he'etau
 totongi 'etau ngaahi foaki 'aukaí pea
 faka'atā 'etau ngaahi ma'u'anga tokoni
 kotoa pē ki he pīsopé ke tokoni 'i 'aki
 'a e faingata'a'ia.

Neongo e vave e ngaahi feliliuaki
 'i he māmaní, ka kuo te'eki liliu e
 ngaahi tefito'i mo'oni 'o e uelofea he
 'alu 'a e taimí he ko ha mo'oni ia ne
 ue'i fakalangí, mo fakahā mai. 'I he
 taimi 'oku fai ai 'e he kāingalotu 'o e
 Siasí mo honau fāmilí 'a e me'a kotoa
 pē te nau ala lavá ke tauhi kinautolu
 kae 'ikai pē lava ke feau e ngaahi
 tefito'i fie ma'ú, 'oku mateuteu leva e
 Siasí ke tokoni. 'Oku feau e ngaahi fie
 ma'u taimi nounou he taimi pē ko iá,
 pea fokotu'u leva ha palani ke tokoni
 'a e tokotaha 'oku ma'u tokoni ke ne
 fakafalala pē kiate ia. Ko e fakafalala
 kiate kitá ko e malava ia ke tokonaki
 'a e ngaahi fie ma'u fakalaumalie mo
 fakatu'asino tukupau 'o e mo'uí ma'a
 e fakafo'ituituí mo e fāmilí.

'I he'etau fakalahi 'etau tu'unga
 fakafalala pē kiate kitautolú, 'oku tau
 fakalahi ai 'a e malava ko ia ke tau
 tokoni 'i mo faitokonia 'a e ni'ihí kehé
 'i he founa na'e fakahoko 'e he 'Eikí.

'Oku tau muimui ki he sīpinga 'a e
 Fakamo'uí 'i he taimi 'oku tau tokoni
 ai ki he faingata'a'ia, mahakí mo e
 mamahí. 'I he taimi 'oku hoko ai e 'ofá
 ko e tefito'i mo'oni 'okú ne tataki 'etau
 tokoni ki ha ni'ihí kehé, 'oku hoko
 leva 'etau tokoni kiate kinautolú ko
 hono ngāue'i ia 'o e ongoongoleleí.
 Ko e tala fungani ia 'o e ongoongo-
 leleí. Ko e lotu haohaoá ia.

'I he ngaahi ngāue faka-Siasi
 kehekehe kuo vahe mai kiate aú, kuó
 u ma'u ha lotu fakatōkilalo 'i he 'ofa
 mo e tokanga 'oku fakahaa 'i 'e he kau
 pīsopé mo e kau taki 'o e Fine'ofá ki
 honau kāingalotú. Lolotonga 'a 'eku
 hoko ko ha palesiteni Fine'ofa 'i he
 siteikí 'i Silei 'i he ngaahi ta'u kimu'a
 'o e 1980, ne foua 'e he fonuá ha fu'u
 tō lalo faka'ekonōmika pea na'e 30% e
 ta'e ma'u ngāue. Ne u mamata ai ki he
 founa ne fe'alu'aki holo e kau mo'u-
 nga'i fefine ko e kau palesiteni Fine-
 'ofá mo ha kau faiako 'a'ahi faivelenga
 “'o fai lelei”⁸ lolotonga e ngaahi taimi
 fakamamahi ko iá. Na'a nau fakahoko
 e potufofolo ko ia 'i he Lea Fakatāta
 31:20: “'Oku mafao atu hono nimá ki
 he masivá, 'io, 'oku mafao atu hono
 nimá kiate kinautolu 'oku paeá.”

Ne tokoni ma'u pē e kau fafine ne

si'i ha'anau me'a 'e ma'ú ki he ni'ihí
 ne nau pehē ne lahi ange 'enau fie
 ma'ú. Ne toe mahino lelei ange ai 'a e
 me'a ne mamata ki ai e Fakamo'uí 'i
 He'ene folofola 'i he Luke 21:3–4:

“Ko e mo'oni 'oku ou tala kiate
 kimoutolu, ko e fefiné ni kuo mate
 hono 'unohó mo paeá, kuó ne lí ki ai
 'o lahi hake 'iate kinautolu kotoa pē:

“He kuo lí 'e kinautolú ni kotoa
 pē ki ai 'a e ngaahi me'a foaki ki he
 'Otuá, mei he'enua koloa lahí: ka kuo
 lí 'e ia ki ai, mei he'ene masivá, 'a 'ene
 mo'uí kotoa pē.”

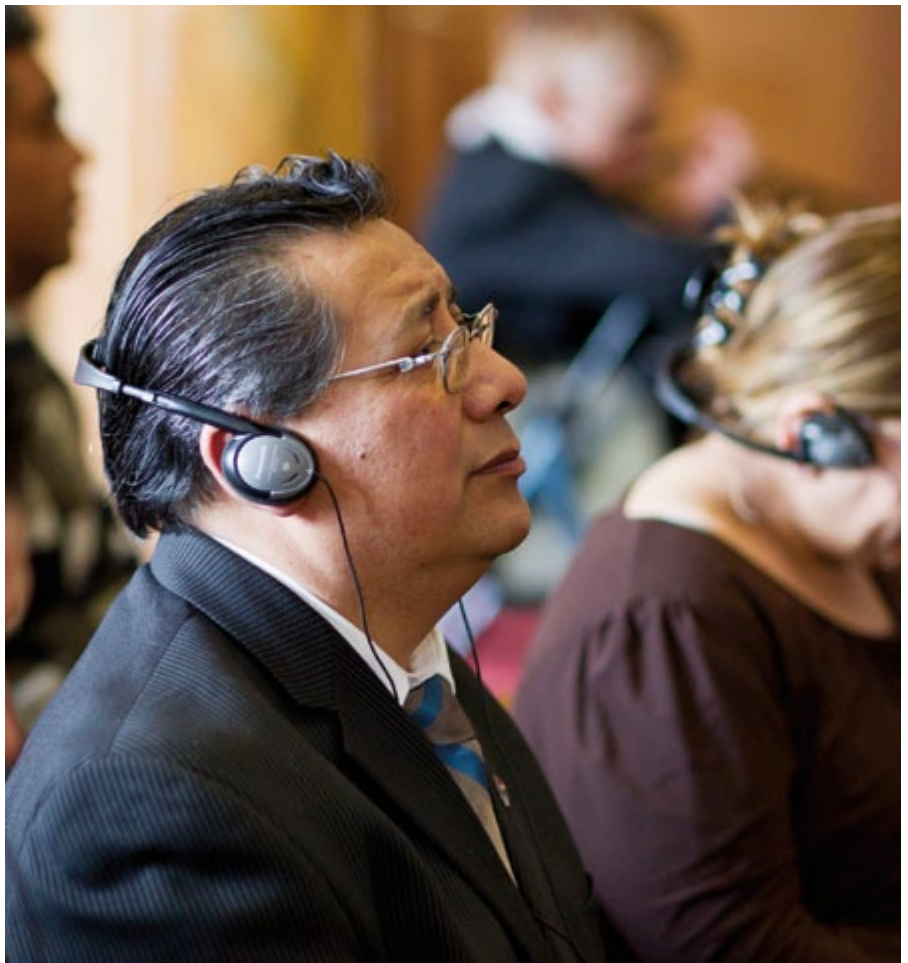
Hili mei ai ha ngaahi ta'u si'i ne
 u toe mamata ki ha me'a tatau 'i
 he'eku hoko ko ha palesiteni Fine-
 'ofa fakasiteiki 'i 'Āsenitina 'i he taimi
 ne vave ai e hiki e mahu'inga 'o e
 koloá 'i he fonuá pea mo e tō lalo
 faka'ekonōmika ne hoko mai ai 'o
 ne uesia ha tokolahi 'o hotau kāinga-
 lotu faivelengá. Ne u toe sionu ai
 lolotonga e ngaahi 'a'ahi ne u toki fai
 ki Kinisasa 'i he Lepupelika Fakatemo-
 kalati 'o Kongokou; 'Anitananalivo
 'i Matakasikaá; pea 'i Pulauaiō 'i
 Simipapeuí. 'Oku kei hokohoko atu
 pē hono langaki 'o e tuí, fakamālohia
 e fakafo'ituituí mo e fāmilí pea mo
 hono tokonia 'o e ni'ihí faingata'a'ia

'e he kāingalotu 'o e ngaahi uōtí kae tautautefito ki he hou'eiki fafine 'o e Fine'ofá.

Ko e me'a fakafo ke fakakaukau atu 'e lava 'e ha fefine pe tangata loto fakatōkilalo 'oku 'i ai hano uiui 'i he Siasí 'o 'alu ki ha 'api 'oku masiva, 'i ai e loto mamahí, mahamahakí pe faingata'a'ia pea 'oatu ha melino, fakamonga mo ha fiefia. Neongo pe ko e uooti pe kolo 'i fē, pe 'oku tokolahi pe tokosi'i, ka 'oku ma'u 'e he mēmipa kotoa 'i he funga māmaní 'a e faingamālie ko iá. 'Oku hoko ia he 'aho kotoa pē pea 'oku lolotonga hoko ia 'i ha feitu'u he momeniti ko 'ení.

Ko Kaló ko ha fa'ē ia 'a ha fānau 'e toko ua. 'Oku ngāue hono husepāniti ko Palanité 'i ha ngaahi houa lahi peá ne fefononga'aki 'i ha houa 'e ua ki he ngāué. Hili pē fā'ele'i hona 'ofefine fika uá, na'á ne fakamatala 'o pehē: "Ne u kamata ongo'i taulōfu'u hili e 'aho hono ua mei hono ui au ke u tokoni palesiteni Fine'ofa he uōtí. 'E anga fēfē nai 'eku fatongia 'aki hono tokanga'i e kau fafine 'i hoku uōtí 'oku ou kei faifeinga ke fakahoko hoku fatongia ko ha uaifi mo ha fa'ē ki ha tama ta'u 2 pea mo ha pēpē fo'ou? 'I he'eku kei mo'ua he ngaahi ongo ko 'ení, ne puke 'eku tama ta'u uá. Ne 'ikai ke u 'ilo'i pe ko e hā e me'a ke fai ki a'i pea mo tokanga'i e pepe'e 'i he taimi tatau. Ne faka'ohovale e tu'u mai 'a Sisitā Uasiteni ko 'eku faiako 'a ahí 'i hoku matapaá. Na'á ne 'ilo'i lelei e me'a ke fai ke tokoni a'i he ko ha fa'ē ia ki ha fānau kuo lalahi. Na'á ne talamai 'a e me'a ne fie ma'u ke u fai lolotonga 'a 'ene 'alu ki he falekoloá 'o fai mai e fakataú. Na'á ne fokotu'utu'u kimui ai ke 'omi 'a hoku husepāniti mei he tau'anga lēlué ke vave 'ene foki mai 'o tokoni kiate aú. Ko 'ene tali ko ia ki he me'a ne u pehē ko e ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni fakataha mo 'ene loto fiamālie ke tokoni kiate aú, ko e fakapapau ia ne u fie ma'u mei he 'Eikí te Ne tokoni'i au ke fakahoko hoku uiui'i fo'ou."

'Oku 'ofa 'a e Tamai Hēvaní 'iate kitautolu pea 'okú ne 'afio'i 'a hotau ngaahi tūkunga makehé mo e me'a te tau malavá. Neongo 'oku tau fekumi faka'aho ki He'ene tokoní 'i he lotu,

ka 'oku fa'a feau 'etau ngaahi fie ma'ú 'o fakafou mai ia 'i ha tokotaha kehe.⁹

Ne folofola 'a e 'Eikí, "I he me'á ni 'e 'ilo ai 'e he kakai kotoa pē ko 'eku kau ākongā 'a kimoutolu, 'o kapau te mou fe'ofa'aki kiate kimoutolu."¹⁰

'Oku fakahaa'i 'a e 'ofa haohaoa ko ia 'a Kalaisí 'i he'etau tokoni ta'esio-kitá. 'Oku hoko e fetokoni'akí ko ha me'a fakamā'oni'oni, 'okú ne hake-aki'i 'a e tokotaha 'okú ne ma'u iá mo 'oange ha loto fakatōkilalo ki he tokotaha foakí. 'Oku tokoni ia ke tau hoko ko ha kau ākongā mo'oni 'o Kalaisi.

Kuo hoko ma'u pē 'a e palani uelofeá ko hono fakahoko 'o e ngaahi tefito'i mo'oni ta'engata 'o e ongo-ongeleleí. Ko e tokoni mo'oni ia 'i he founga 'a e 'Eikí. Tuku mu'a ke tau takitaha fakafo'ou 'a 'etau holi ke kau atu ki he tuku'anga koloa 'a e 'Eikí 'i hono faitāpuekina 'o e ni'ihī kehē.

'Oku ou lotua 'e tāpuaki'i kitautolu 'e he 'Eikí 'aki ha ongo'i 'alo'ofa, 'ofa faka-Kalaisi mo e manava'ofa 'oku lahi

angé. 'Oku ou kolea ke toe lahi ange 'a 'etau holi mo e malava ko ia ke ala atu 'o tokoni'i 'a e masivá, loto mafasiá pea mo e faingata'a'ia ke feau 'enau ngaahi fie ma'ú, fakamālohia 'a 'enau tuí, pea fakafonu honau lotó 'aki e hounga'ia mo e 'ofá.

'Ofa ke faitāpuekina kitautolu 'e he 'Eikí 'i he'etau 'a'eva talangofua ki He'ene ngaahi fekaú, ki He'ene ongo-ongoleleí, mo 'Ene mā mā. 'I he huafa 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Mōse 7:18.
2. Vakai, Mātiu 22:36–40.
3. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 44:6.
4. Joseph Smith, in 'i he History of the Church, 4:607.
5. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Siosefa Sāmīta (2007), 523–524.
6. Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmīta, 523.
7. Tokoni'i 'i he Founga 'a e 'Eikí: Ko e Fakahinohino ma'á e Taki Ki he Uelofeá (1990), 11.
8. Ngāue 10:38; Ngaahi Tefito 'o e Tuí 1:13.
9. Vakai, Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasí: Sipiēsā W. Kimipolo (2006), 82.
10. Sione 13:35.